

MALI I SREDNJI BIZNIS I EVROPSKA UNIJA – MEĐUSOBNA ODREĐENJA

Azra Čatović

Departman za ekonomske nauke, Univerzitet u Novom Pazaru,
Novi Pazar, Srbija
a.catovic@uninp.edu.rs

Haris Zogić

Departman za ekonomske nauke, Univerzitet u Novom Pazaru,
Novi Pazar, Srbija
haris.zogic@uninp.edu.rs

Elma Kujović

Departman za ekonomske nauke, Univerzitet u Novom Pazaru,
Novi Pazar, Srbija
elma.kujovic@uninp.edu.rs

Apstrakt

O malom i srednjem biznisu u javnosti ima mnogo kontraverznih shvatanja. Prema izvjesnim tumačenjima, razvoj malog i srednjeg biznisa predstavlja veliku šansu za zemlje Zapadnog Balkana, da se u tom sektoru stvaralaštva, na ravnopravnim osnovama, uključe u privredne i društvene tokove ekonomski razvijenih zemalja Evropske unije. Prema drugim tumačenjima mali i srednji biznis su samo dopune velikom biznisu, i kao takvi, ukoliko se u zemlji ne razvija veliki biznis, šanse za intenzivniji razvoj malog i srednjeg biznisa su veoma ograničene. Također, saradnja sa privrednim subjektima u okviru Evropske unije igra veliku ulogu. Ovaj naučni rad pruža odgovor kakve su šanse za razvoj navedene kategorije biznisa.

Ključne riječi: mali i srednji biznis; Evropska unija; razvoj; digitalizacija; moderni pravci razvoja.

SMALL AND MEDIUM BUSINESS AND THE EUROPEAN UNION - MUTUAL DEFINITIONS

Abstract

There are many controversial public perceptions about small and medium business. According to some interpretations, the development of small and medium business (SME) represents a great chance for the countries of the Western Balkans to be included in the economic and social flows of economically developed European Union (EU) countries on an equal basis. According to other interpretations, SME business is only an addition to great business, and as such, if the great business does not develop in the country, the chances for more intensive development of SME businesses are very limited. Also, cooperation with economic entities within the EU is very significant. What are the chances for the development of this business? The answer is given in this scientific article.

Keywords: small and medium (SME); European Union (EU); development; digitalization; modern directions of development.

JEL codes: L26, N84

UVOD

Zadnje decenije 20-ogi prve dve decenije 21-og stoljeća prošle su u znaku političke i ekonomske afirmacije malog i srednjeg biznisa. Navedeno je posebno bilo izraženo u državama koje su nastale na području bivše Jugoslavije. Afirmacija malog i srednjeg biznisa nije desila slučajno, već je bilo posljedica specifičnih okolnosti u kojima su se novonastale države našle u navedenom periodu.

Raspad Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i fragmentacija njene teritorije na posebne male državice, što je sve, na nekim područjima bilo praćeno i ratom, imali su za posledicu da su se veliki privredni sistemi u oblasti poljoprivrede, industrije i drugih djelatnosti i grana privrede, urušili i da su - tehnološki i tržišno devastirani, postali plijen od naroda otuđenih centara moći. Tranzicioni kupci, prethodno privatizovanih socijalističkih preduzeća, u relativno malom broju odgovornog ponašanja, su se potrudili da privatizovana preduzeća programski, tehnološki i tržišno revitaliziraju i da sa njima nastave uspješan rad. Većina novih vlasnika se, nažalost nije ponašala na takav način (Matković, 2017).

Materijalna tehnička sredstva privatizovanih preduzeća (mašine i oprema) – ukoliko su sačuvala upotrebnu vrijednost, su obično dislocirana na druge poslovne lokacije, ili su reciklirana i prodana kao industrijski otpad. Objekti i zemljište privatizovanih preduzeća su najčešće namjenski preimenovani i promjenjeni, da bi se – po planovima novih vlasnika, potom koristili za druge namjene, koje sa ranijom djelatnošću preduzeća, obično nisu bile ni u kakvoj vezi. Poslije prestanka ratnih dejstava i stabilizacije političkih i privrednih prilika, trebalo je sve pokrenuti iznova i stvoriti privredu koja će moći da funkcioniše. Riječ je o funkcionisanju privrede u tržišnim uslovima poslovanja, u kojim uslovima država uglavnom povukla od intervencija u privredi, i pod uticajem inostranih centara političke i finansijske moći, zadržala je uglavnom fiskalnu (porezi i doprinosi) i neutralnu posmatračku ulogu (Matković, 2017).

Da bi bilo jasnije o čemu izlažemo ukazujemo na činjenicu da je cijeli proces ideološke i ekonomske transformacije privrede i društva, od strane države i domaćih političkih centara moći, bio simultano opredjeljen i usmjeravan, preko tri međusobno povezana tranziciona procesa. To su poznati procesi:

- privatizacija privrednih resursa,
- deetatizacija (deregulacije) državnih nadležnosti u domenu privredne regulative i
- korporatizacija i umanjenje socijalnih obaveza prema radnicima i drugim ranjivim kategorijama stanovništva.

1.1. Privatizacija privrednih resursa obuhvatila je, u prvom zamahu, najrentabilnija i najunosnija preduzeća, koja su i u novim tranzicionim uslovima privređivanja mogla, kao društvena preduzeća, uspješno da funkcionišu. Neka od navedenih preduzeća nastavila su i dalje uspješno da rade, ali, u novom svojinskom statusu i u poslovnom određenju, pod kontrolom novih vlasnika. Kao što smo već istakli, znatan broj novih vlasnika koji su otkupili, na neki način, bivša velika socijalistička preduzeća, nije mogao ili nije želio da revitalizira ranije poslovne funkcije, što je dovelo do toga da su se nekadašnja velika i uspješna preduzeća – bez adekvatne društvene i finansijske podrške, pretvorila u poslovne ruševine. Takvim načinom neukog ili neodgovornog

izvođenja svojinske i programske tranzicije, mnogi veliki i poznati privredni sistemi u zemlji su prestali da postoje (Bartlett and Monastiriotis, 2010).

1.2. Deetatizacija i deregulacija državnih nadležnosti u domenu privredne regulative, predstavljala je ideološku oznaku, a također i pravac državnog usmjerenja da se privredni subjekti u zemlji prepuste svojoj sudbini u uslovima oštre tržišne konkurencije. Velike državne banke (Investbanka, Jugobanka, Beogradska banka i druge nacionalne banke - koje su mogle da pruže finansijsku podršku domaćim preduzećima u periodu transformacije) su, zbog navodne nelikvidnosti, u istom periodu likvidirane. Državne granice su otvorene za uvoz jeftine inostrane robe – posebno kineske, pri čemu je iprestala svaka državna zaštita (porezi, carine, uvozne kvote i drugi instrumenti zaštite), koja je trebala da bude usmjerena na podršku domaćoj privredi (Bartlett and Monastiriotis, 2010).

1.3. Korporatizacija je u navedenim godinama, u prvoj deceniji novog 21-og stoljeća postala veoma popularna reč. Označavala je prenos privrednih i socijalnih nadležnosti, za koje je država do tada bila odgovorna, na korporacije tj. na privatna privredna preduzeća i na njihove vlasnike i top menadžere. Kasnijim donošenjem Zakona o radu, skoro sa istovetnom odredbama u svim državama, koje su nastale na području bivše Jugoslavije, korporatizacija je dodatno naglašena i ojačana, što je sa svoje strane takođe dodatno pogoršalo ekonomski i socijalni položaj zaposlenih radnika i njihovih porodica.

U cilju pravdanja očito neodgovornih i štetnih političkih i privrednih poteza tadašnjih državnih vlasti (što je posljedično dovelo da su mnogi radnici do tada više ili manje uspješnih socijalističkih privrednih organizacija bukvalno “izbačeni na ulicu”), isticala se preporuka da u razvoju privrede i društva treba pre svega krenuti sa afirmisanjem malog i srednjeg biznisa. Državni ideolozi – među kojima je bilo i mnogo, u javnosti uglednih, profesora univerziteta i naučnih radnika, isticali su podatke da većina zemalja tadašnje Evropske zajednice (a sada Evropske unije) vrlo uspješno privredno funkcioniše, upravo zahvaljujući malim i srednjim preduzećima. Isticalo se, a i danas se ističe, da su mala i srednja preduzeća u poslovnom ponašanju znatno fleksibilnija i prilagodljivija, u odnosu na velike i razvojno prevaziđene “poslovne dinosauruse”. Sve navedeno je povezivano i sa željom da se, u statusnom smislu, svaka od tako tretiranih balkanskih zemalja što pre približi Evropskoj uniji, odakle je redovno stizala odgovarajuća politička podrška i izvjesna finansijska pomoć. Osjećajući da je, zbog dosljednog izvođenja procesa deetatizacije i deregulacije, na globalnom društvenom nivou, nastupio određen vakum nastao kidanjem veza između države i privrede, početkom druge decenije ovog stoljeća intenzivirana je društvena aktivnost na osnivanju i opremanju mesnih, tj. gradskih i opštinskih kancelarija za lokalni ekonomski razvoj (KLER). Ove kancelarije su uglavnom dobile savjetodavnu razvojnu ulogu, pri čemu su posebno usmjeravane i da popularišu privredne potencijale i komparativne razvojne prednosti, sa kojima su njihove lokalne zajednice raspolagale. Iz razloga što je trend političke i prateće naučne misli bio usmjeren ka razvoju malog i srednjeg biznisa na svakom - resursno pogodnom mjestu, novoosnovane kancelarije za lokalni ekonomski razvoj, su prevashodno politički

usmjeravane da se primarno bave afirmisanjem i razvojem ovog biznisa (Matković, 2017).

Pored izvjesnih i nesumnjivih rezultata koje su neke od opštinskih ili gradskih kancelarija za lokalni ekonomski razvoj ostvarile u privlačenju domaćeg, a posebno stranog kapitala, kao i u podsticanju razvoja malog i srednjeg biznisa ostvarile, ukupan učinak njihovog rada ipak nije bio spektakularan. Ovo iz razloga jer su se u navedenim kancelarijama primarno zapošljavani odani partijski kadrovi iz uključenih opština ili gradova, kojima se pristojno radno mjesto nije moglo obezbjediti na drugi način i na drugoj strani. Stručnost, stvaralačke ambicije i elan novozaposlenih radnika, bili su često od drugorazrednog značaja, prilikom kadrovske popunjavanja ovih kancelarija. Iz navedenih i drugih razloga mali broj kancelarija za lokalni ekonomski razvoj je, također, i zbog neznanja stranih jezika novozaposlenih radnika, uspostavio i održavao uspješne poslovne veze sa privrednim i društvenim subjektima unutar pojedinih zemalja – članica Evropske unije. Najveći broj ovih veza je uspostavljan i održava se zahvaljujući vaninstitucionalnim kontaktima i komunikacijama, koje inventivni domaći preduzetnici sami uspostavljaju sa partnerima sa strane. A spisak ovih veza i komunikacija je dosta veliki i permanentno se proširuje. Navedeno otvara nadu da će razvoj malog i srednjeg biznisa u svim zemljama Zapadnog Balkana, koje nisu članice Evropske unije ipak – pre ili kasnije, doživjeti svoju renesansu.

SEKTORI SARADNJE MALOG I SREDNJEG BIZNISA SA PARTNERIMA IZ EU

Saradnja preduzetnika, koji se bave određenim poslovima iz domena malog i srednjeg biznisa – koji domencilno posluju u zemljama Zapadnog Balkana, sa partnerima čije se domencilno sjedište nalazi u nekoj od zemalja Evropske unije, permanentno se povećava i diverzifikuje. Gruba i kvalitativna podjela ove saradnje može se izvršiti prema tome da li je riječ o malom i srednjem biznisu tradicionalnih ili malom i srednjem biznisu modernih određenja. Razlika između ovih vrsta biznisa (tradicionalnog i savremenog) ogleda se u brojnim sadržinskim i kvalitativnim dimenzijama.

2.1. Tradicionalni mali i srednji biznis, lokalnih sredina, koji nalazi svoje mjesto u domenu međunarodne saradnje, koja se najvećim dijelom odvija sa poslovnim subjektima, čije je matično mjesto u nekoj od zemalja Evropske unije, ostvaruje se primarnou klasičnim oblastima poljoprivrede, rudarstva, šumarstva i drugim oblastima primarnog (pribavljajućeg, proizvodnog) sektora. Donekle, također, i u oblastima sekundarnog, prije svega industrijskog (preradnog) sektora. Šema za obavljanje ovog biznisa je već vijekovima uspostavljena i klasičnog je karaktera. Ekonomski i tehnološki nerazvijena zemlja pruža stranim partnerima, iz ekonomski i tehnološki superiornih zemalja, sirove (neprerađene) poljoprivredne proizvode, šumsku građu, obrađenu rudu i druge proizvode primarnog sektora. Znatan dio navedenih proizvodnih aktivnosti, naročito u oblasti poljoprivrede i šumarstva, obavlja se u organizaciji malih zemljoradničkih gazdinstava. Putem organizovanog sistema otkupa poljoprivredni i drugi proizvodi se preuzimaju, sortiraju i potom distribuiraju

kupcima u inostranstvu. Stepen tehnološke obrade ovako pribavljenih sirovina i reprodukcioni materijala, po pravilu je vrlo nizak. Kreće se u obimu i sadržaju, koji će omogućiti da se ovi proizvodi u pogodnom obliku sakupe od proizvođača i da se potom – u pogodnom transportnom i uopšteloški smislu, mogu prevoziti do odredišta, koje su inostrani partneri-kupci odredili kao svoje prijemne destinacije. Detaljnija i glavna, i u osnovi najčešće finalna obrada navedenih sirovina i reprodukcioni materijala, predstavlja tehnološki višu fazu prerade. I kao što je iz ekonomije spoljne trgovine dobro poznato, svaka tehnološki viša faza finalne prerade, donosivlasnicima veći profit, a zaposlenim radnicima u tim zemljama veće plate i druge lične prinadležnosti. Treba ukazati i na činjenicu da su se na izvjesnim područjima zemalja Zapadnog Balkana stvorili izvesni proizvodni punktovi iz domena malog i srednjeg biznisa, u kojima se – uz više ili manje teškoća, u sopstvenoj režiji, obavlja i određena finalna proizvodnja industrijskih proizvoda. Riječ je uglavnom o proizvodnji odjeće i obuće, koja se uz izvjesne tehnološkemodernizacije obavlja na tradicionalne načine. U ovoj vrsti proizvodnje posebno je poznat novopazarski kraj, čiji se tekstilni proizvodi i proizvodi od kože, prodaju širom zemlje, a također i u inostranstvu. U mestu Zlakusa pored Užica usavršena je proizvodnja različitog posuđa koje se, prema drevnim i takođe donekle usavršenim tehnologijama, proizvodi od gline. Takvih primjera ima još, ali su oni u osnovi nažalost ipak sporadični.

Situacija, sa finalizacijom industrijskih proizvoda, koja se u ekonomski i tehnološkim razvijenim zemljama Evropske unije, obavlja sa sirovinama i reprodukcioni materijalima uvezenim sa ekonomski i tehnološki inferiornih prostora Evrope i svijeta, zadnjih decenija se, i u ovom domenu, sve brže mijenja. Brojna preduzeća, koja se bave finalizacijom proizvodnih postupaka - iz tehnološki i ekonomski razvijenih zemalja Evrope, dislociraju sve više svoje preradne pogone u manje razvijene zemlje svijeta, gdje su najamnine i drugi troškovi proizvodnje znatno niži. Također, u tim zemljama uvoznicama tehnologije i investicionog kapitala su i propisi o zaštiti životne sredine takođe znatno labaviji, nego u matičnim zemljama izvoznicama tih resursa. Stvara se pritom situacijada u privredno inferiornim zemljama uvoznicama kapitala i tehnologije, pored velikih inostranih preduzeća, koja se bave finalizacijom, odnosno masovnom proizvodnjom određenih dobara često - pored njih, uspješno posluju i pojedina brojna mala i srednja preduzeća – koja su “tehnološki pratioci” prethodnih. Mala i srednja preduzeća pritom se najčešće bave raznim servisnim i drugim uslužnim biznisima za potrebe velikih preduzeća, a također i društvenih organizacija i građana na domincilnim područjima na kojima su registrovana i na kojima posluju. Broj ovih malih i srednjih preduzeća, kao i finansijski uspjeh u njihovom poslovanju veoma zavisi od veličine biznisa i oplodnje kapitala velikih inostranih preduzeća, koja posluju na njihovom području, koja inače zapošljavaju najviše radnika, i kojima se – ukoliko se biznis odvija uspješno, isplaćuju zaslužene prinadležnosti. Upravo ove prinadležnosti sa naplaćenim porezom, predstavljaju inicijalnu (polaznu) platežno izraženu tražnju, koja po prirodnom toku stvari, u normalnim tržišnim uslovima privređivanja, generira i određenu tržišnu ponudu roba i usluga, koje kupcima nude domincilna mala i srednja preduzeća. Opšte je poznato da je u ekonomiji sve povezano. Po navedenoj osnovi, uspostavlja se i održava određena relacijska veza između malog i srednjeg biznisa i u zemljama, koje

se nalaze u procesu vlasničke i programske transformacije, na području Zapadnog Balkana sa velikim privrednim sistemima iz Evropske unije (Bartlett and Monastiriotis, 2010).

Da bi privukli inostrane investitore da ulažu svoj kapital na njihovom području, mnoge lokalne mesne samouprave, zainteresovanim ulagačima pružaju izuzetno povoljne uslove poslovanja. U tom privlačenju maksimalno se uključuje i država, koja inostranim ulagačima daje i izdašne donacije za svako novootvoreno radno mjesto. Navedeno se radi na osnovu saznanja da će svaki unosan veliki biznis, po tzv. “sistemu privrednih multiplikatora” (sistemu privrednog umnožavanja), po prirodnom toku stvari, intenzivirati sveukupne privredne i društvene aktivnosti, čime će se otvoriti i prostori za umnožavanje i napredak i malog i srednjeg lokalnog biznisa (Elfić, 2011).

2.2. Mali i srednji biznis modernih određenja: mahom se vezuje za rastući naučno tehnički progres i za obavljanje tzv. “digitalnog biznisa”, koji se osmišljava i u praksi implementira - u različitim domenima, i na različite načine. U pitanju je prije svega biznis vezan za kompjuterizaciju i robotizaciju poslovnih procesa. Ostvaruje se naglašeno u sektoru kreacije kompjuterskih programa (softvera), u cilju dobijanja digitalizovanih inovativnih rješenja, a, također, i za brže i lakše obavljanje brojnih poslova u tradicionalnim granama privrednog i društvenog stvaralaštva. Mali i srednji biznis modernih određenja naglašeno se takođe obavlja i u oblasti informatike i komuniciranja čime postaje stvaralac brojnih inovativnih rješenja i poslovnih procesa također i u oblasti tzv. “kreativnih industrija”. Riječ je o industrijama u kojima upravo posluju brojna mala i srednja preduzeća sa neuobičajenim i interesantnim programima poslovanja. Inače “kreativne industrije” u određenim sektorima kreativnog stvaralaštva i na određen način, povezuju izvesne oblasti umjetničkog stvaralaštva sa izvjesnim oblastima tradicionalnih privrednih sektora poslovanja. Unavedenoj simbiozi umjetnosti i klasične privrede, kreiraju se i kupcima nude potpuno novi tržišni proizvodi, što dovodi i do stvaranja tzv. novih “industrija”, kao što su: “industrije kompjuterskih programa”, “medijske industrije”, “industrije igrica”, “industrije digitalnih spektakla”, i uopšte raznolike “industrije zabave”, i druge “industrije” sličnih inovativnih određenja. Izvozom produkata ovih “industrija” ekonomski i tehnološki najrazvijenije zemlje ostvaruju izuzetno uspješne poslovne rezultate (Hartley, 2014).

Ono što je bitno i što karakteriše biznis u modernim oblastima inovativnog stvaralaštva je činjenica da se najveći i najunosniji rezultati iz navedenih domena ostvaruje upravo u organizacijama malog i srednjeg biznisa. Očito je da su menadžment i unutrašnja organizacija poslovanja, a također i poslovna kultura i poslovna klima malih i srednjih firmi, pogodno stvaralačko određenje koje stimuliše otkrića u brojnim poslovnim sektorima inovativnog i uopšte kreativnog stvaralaštva. Poslovni ambijent malih i srednjih preduzeća nije zasnovan na nekoj strogoj statusnoj hijerarhiji nadležnosti, što je odlika velikih i glomaznih privrednih sistema. Poslovne veze koje se uspostavljaju između subjekata poslovanja, unutar malih i srednjih preduzeća su fleksibilne i samo donekle formalizovane, jer je i broj neposrednih učesnika (kreatora) stvaralačkih procesa, u ovim i ovakvim preduzećima, po pravilu mali.

Ono što naročito karakteriše mali i srednji biznis u oblasti inovativnih tehnologija, to je i činjenica da navedena preduzeća nisu rigidno programski usmjerena. Ova preduzeća ne obavljaju svoje poslove, po dugoročno fiksiranim i etabliranim (kontinuelnim) procesima rada, već ih obavljaju po projektnom sistemu promjenljive i fleksibilne organizacije. Drugim riječima navedena preduzeća, prema potrebama i prema zahtjevima svojih klijenata-naručilaca, a svakako i prema svojim profesionalnim opredjeljenjima, lako prelaze sa jednog na drugi posao, sa jednog modela organizacije na drugi, pri čemu se preuzeti poslovi - po sadržaju i načinu izvođenja, mogu i drastično razlikovati. Ne treba posebno isticati činjenicu da su stopa oplođnje kapitala, profiti i zarade u malim i srednjim preduzećima inovativnih (čitaj: najčešće digitalnih) određenja – u odnosu na uloženi kapital i uloženi rad, znatno veći, nego što je to slučaj sa finansijskim efektima poslovanja u preduzećima tradicionalne privrede.

Bazični kapital sa kojim raspolažui sa kojim sa više ili manje umješnosti posluju, menadžeri kod malih i srednjih preduzeća inovativnih određenja, je ljudski um. Ostali kapital materijalnog i finansijskog određenja, po pravilu je, s obzirom na obim i vrijednost poslova koje obavljaju, veoma mali. Navedeno ova preduzeća također diferencira i razlikuje od preduzeća klasične industrije. Pored toga, čini ih ravnopravnim u konkurentskom nadmetanju sa malim i srednjim preduzećima čija su sjedišta u nekim od zemalja Evropske Unije (Hartley, 2014).

DRUŠTVENA PODRŠKA RAZVOJU MALOG I SREDNJEG BIZNISA

Sagledavajući ulogu i značaj malih i srednjih preduzeća inovativnih određenja, vlade mnogih zemalja ulažu napore da ova preduzeća i “kreativne industrije” koje ih prate, određenim usmjerenim mjerama državne politike umnože i da ih dignu na što veći tehnološki i produkioni nivo. U navedenom smislu u državama navedenih određenja donose se odgovarajući propisi i preduzimaju se setovi (snopovi) različitih stimulativnih mjera, čiji je cilj da se navedena oblast privrednog i društvenog stvaralaštva što više razvojno stimuliše i osposobi za unosno, prije svega međunarodno privređivanje. Mjere koje se pritom preduzimaju veoma su različitih određenja:

3.1. Mjere fiskalnog karaktera tiču se davanja određenih poreskih, dažbinskih i drugih olakšica novoosnovanim preduzećima koja se na digitalnim, i drugim inovativnim osnovama bave malim i srednjim biznisom. Cilj ovih mjera jeste da se stimulišu mladi i posebno školovani ljudi da ne napuštaju svoju zemlju, već da svoje stvaralačke ideje i ambiciozne planove realizuju u zemlji.

3.2. Mjere monetarno-kreditnog karaktera usmjerene su ka tome da se vlasnicima malih i srednjih preduzeća, koja su inovativnog tehnološkog karaktera, obezbijede povoljniji uslovi kreditiranja njihovih poslova i projekata. Navedeno se posebno odnosi na novoosnovana preduzeća iz navedenih tehnoloških i poslovnih opusa poslovanja.

3.3. Mjere zemljišno-urbanističkog (lokacijskog) karaktera realizuju se preko ciljno usmjerenih i usvojenih urbanističkih i drugih prostornih planova i projekata. Na osnovu ovih planova i specijalno opredjeljenih urbanističkih projekata, obezbjeđuju se pod povoljnim uslovima - posebno novoosnovanim malim i srednjim preduzećima, koja se bave digitalnim i sličnim biznisom, povoljne i privlačne lokacije za obavljanje njihovih poslova.

3.4. Mjere edukativnog tipa, izvode se putem različitih edukativnih centara osposobljenih za obuku mladih preduzetnika, koji žele da se bave malim i srednjim biznisom. Formiranje ovih centarapredstavlja poseban vid društvenih podsticaja usmjerenih na podršku malom i srednjem biznisu. Riječ je, prije svega o biznisima koji su i odgovarajućih inovativnih određenja.

Kao edukativni inovacioni punktovi, čije osnivanje i razvoj država neposredno podstiče i usmjerava, ističu serazličiti inkubacioni centri, odgovarajući naučno-tehnološki parkovi i drugi punktovi kolektivnog usmjeravanja i obrazovanja mladih i kvalifikovanih osoba. Prije svega onih koji su opredjeljeni za poslove tehnološkog preduzetništva.

U cilju kvalitetne edukacije zaključuju se i odgovarajući međudržavni sporazumi putem kojih se traži i dobija finansijska, konsultativna i druga pomoć od fondova i od naučno-tehnoloških institucija iz inostranstva, koji su se već afirmisali u podsticaju modernog razvoja malog i srednjeg biznisa. Tako na primjer u toku decembra 2019. godine zaključen je sporazum između vlada Republike Srbije i Švajcarske Konfederacije, na osnovu koga je Vlada Švajcarske Konfederacije izdvojila 3,75 miliona švajcarskih franaka za širenje mreže naučno-tehnoloških parkova u Republici Srbiji.

U mjere edukativnog tipa ubrajaju se i tehnološke inovacije u oblasti osnovnog i srednjeg obrazovanja, gdje se kao jedna od mjera, u nastavne planove i programe uvode i moderni informatički predmeti zasnovani na digitalizovanim procesima izvođenja nastavnih aktivnosti. U skladu sa tim vrši se i odgovarajuća obuka nastavnog kadra koji se priprema za izvođenje navedene nastave na višem informatičkom nivou. Na taj način, već u školskom uzrastu, pripremaju se kadrovi da se bave inovativnim biznisom digitalnog karaktera i u malim i srednjim preduzećima. Već stečena iskustva i u zemljama koje su nastale na području bivše Jugoslavije, ukazuju da su produktivnost, profitabilnost i prosperitetnost inovativnih i digitalizovanih malih i srednjih firmi, koje posluju sa zemljama Evropske unije, a, također, i uopšte, natprosečno veća u odnosu na preduzeća koja svoj biznisostvaruju na tradicionalnim tehnološkim i poslovnim osnovama.

MODELI ORGANIZACIJE INOVATIVNIH MALIH I SREDNJIH PREDUZEĆA

Sistem menadžmenta i organizacije velikih i malih preduzeća koja posluju po modelu koji je konstituisan u periodu industrijskog razvoja ljudskog društva, zasniva se na hijerarhijskoj subordinaciji i vertikalnoj nadređenosti i podređenosti zaposlenih

radnika i menadžera. Prema ovom modelu poslovni i radni nalozi idu vertikalno odozgo na dole, a izvještaji o izvršenim zadacima i obavljenom poslu odozdo na gore. S obzirom na hijerarhijski utvrđen položaj svih učesnika u procesu poslovanja, smatralo se da su oni menadžeri, koji se nalaze na višoj hijerarhijskoj lestvici statusno odgovorniji, pa time i obrazovaniji i pametniji, u odnosu na menadžere nižih nivoa i izvršne radnike koji se u odnosu na njih, nalaze na nižim nivoima uspostavljene i strogo strukturirane hijerarhijske ljestvice. Takav nivo statusne subordinacije postoji i danas u preduzećima klasične industrijske organizacije. Naziva se još i armijskim modelom menadžmenta, pošto su sve armije svijeta organizovane po navedenom modelu upravljanja.

Novo doba (New Age), koje se još naziva i post-industrijsko doba, donosi u domenu poslovne organizacije inovativnih preduzeća velike promjene. Navedene promjene posebno se ispoljavaju u poslovanju malih i srednjih preduzeća čiji se biznis također odvija na inovativnim i kreativnim osnovama. Promjene navedenog tipa izražavaju se prije svega u tome u kojim pravcima cirkulišu informaciona uputstva i u kojim pravcima se daju radni nalozi, kao i izvještaji o obavljenim zadacima. Slobodno izraženo, u malim i srednjim preduzećima, koja posluju na digitalnim i modernim osnovama, nema trajno fiksirane i stroge statusne hijerarhije, jer se svim nosiocima poslovnih, a posebno razvojnih aktivnosti daje ravnopravan tretman. Navedeno ukazuje na činjenicu da se i radni nalozi i poslovne informacije, koji ih prate - zavisno od vrste posla i projekta, koji je predmet tekućeg poslovnog angažmana, kreću u svim pravcima: odozgo na dole, odozdo na gore, horizontalno, dijagonalno i u drugim smjerovima. Pošto u malim i srednjim preduzećima inovativnih poslovnih određenja, glavni stvaraoci novih vrijednosti nisu mašine i ešaloni brojnih precizno usmjeravanih i strogo kontrolisanih izvršnih radnika, već su to inovativni pojedinci ili manje grupe (timovi) talentovanih radnika - koji ravnopravno saraduju sa drugim, sebi sličnim pojedincima i radnim timovima, to je i logično da su i poslovni odnosi između njih i vlasnika biznisa odnosno top menadžera, uglavnom zasnovani na ravnopravnim osnovama. Činjenica je da izuzetno inovativni i talentovani pojedinci, naročito u malim i srednjim firmama, ne trpe iznad sebe neku birokratsku stegu i formalizovanu kontrolu, i nerado rade u preduzećima koja strogo određuju i kontrolišu njihov stvaralački zanos i operativni rad (Kotterand Heskett 2016).

Pošto je danas u civilizaciji post-industrijskog društva, inovativan i talentovan ljudski um najvrijedniji i najunosniji kapital, jasno je zbog čega inovativna mala i srednja preduzeća koja, sa područja bivše Jugoslavije, uspješno posluju sa zemljama Evropske unije, ostvaruju per capita (po glavi zaposlenog radnika), u odnosu na preduzeća tradicionalne privrede, najveće i najunosnije poslovne i najuspješnije finansijske efekte. Upravo ova preduzeća treba društveno akcentovano podržati u njihovom radu i daljem razvoju.

ZAKLJUČAK

Nesporna je činjenica da se svijet i privreda u njemu zadnjih decenija izuzetno i ubrzano mijenjaju. Umjesto velikih industrijskih i drugih privrednih preduzeća, koja su bila nosioci prve, druge i treće industrijske revolucije, zasnovanih na korišćenju

uglja, nafte, a potom i na korišćenju električne i nuklearne energije, svjetskom privrednom i društvenom scenom se stvaraju i konstituišu oblici potpuno nove i drugačije - četvrte industrijske revolucije. Četvrta industrijska revolucija bazira se na tehnološkom i drugom pratećim znanjima, i na modelima privređivanja, koji su sve manje manuelnog, a sve više umnog i digitalnog karaktera.

U "Novom dobu" koje se ubrzano stvara, čak i velika preduzeća, koja proizvode ogromne količine robe, zapošljavaju sve manje radnika. Umjesto ljudi rade kompjuteri, roboti i druge tzv. "pametne mašine". Kreatori kompjuterskih programa većine tih "mašina" su mala i srednja preduzeća, koja se bave inovativnim projektovanjem. Riječ je o kreiranju sve složenijih procesnih postrojenja i sve "pametnijih" mašina ili mašinskih postupaka.

Mala i srednja preduzeća iz zemalja koje su nastale na području bivše Jugoslavije, i koja poslovno saraduju sa zemljama Evropske unije i drugim zemljama u razvijenom svijetu, najbolje uslove za uspjeh očito imaju ukoliko se bave inovativnim tehnologijama. To je za sada bazični činilac finansijskog i uopšte poslovnog uspjeha, već nesporno dokazan u realnoj praksi.

BIBLIOGRAFIJA

1. Hartley, J. (2014) Creative Industries. Blackwell Publishing LTD, Oxford.
2. Garwin, D., Hope, J., and Hope, T. (2015) Competing in the Third Wave – The Ten Key Management Issues of the Information Age. Harvard Business School Press, Boston, USA.
3. Kotter John P. and Heskett Jones L. (2016) Corporate Culture and Performance. The Free Press, New York, NY.
4. Matković, G. (2017) Država blagostanja u zemljama Zapadnog Balkana. Centar za socijalnu politiku.
5. Bartlett, W. and Monastiriotis, V. (2010) South Eastern Europe after the economic crisis: a new dawn or back to business as usual? The London School of Economics and Political Science.
6. Elfić, E. (2011) Role of the entrepreneurship in the development of sme-s, Conference proceedings: Small and Medium Enterprises- Possibilities and Perspectives. SMEPP ISBN 978-86-84389-26-0 International University of Novi Pazar, Novi Pazar, pp. 779-788.

RESUME

It is an indisputable fact that the world and the economy have been changing extremely and rapidly in recent decades. Instead of large industrial and other economic enterprises, which were the bearers of the first, second and third industrial revolution, based on the coal and oil, and later on the electricity and nuclear energy, the world economic and social scene is creating and constituting forms of completely new and otherwise - the fourth industrial revolution. The fourth industrial revolution is based on technological and other accompanying knowledge, and on business models, which are less and less manual, and more and more intelligent and digital. In the "New Age", even large companies, which produce huge quantities of goods, employ fewer

workers. Instead of people, computers, robots and other so-called "Smart machines". The creators of the computer programs of most of these "machines" are small and medium enterprises, which are engaged in innovative design. It refers to creation of more complex process plants and increasingly "smarter" machines or machine procedures. SMEs from the former Yugoslavian countries and which cooperate in business with the countries of the European Union and other countries in the developed world, obviously have the best conditions for success if they deal with innovative technologies. For now, this is a basic factor of financial and business success in general, already indisputably proven in real practice.